

Obsah

Předmluva	9
-----------------	---

I. TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ASPEKTY SLOVOTVORNÉHO VÝZKUMU – MOŽNOSTI A MEZE

Драгићевић Рајна: Актуелност схватања Милоша Докулила о граматичким категоријама и граматичком значењу	15
Hammel Robert: O původu slovotvorné terminologie v koncepci Miloše Dokulila	23
Лукашанец Аляксандр: Сучасныя інавацыйныя працэсы ў славянскім словаўтварэнні ў святле навуковай канцэпцыі Мілаша Докуліла	33
Ološtiak Martin: Poznámky k onomaziologickej štruktúre pomenovania	45
Petruchina Jelena: Modifikace vs. mutace ve vnitroslovesné derivaci	61
Vužňáková Katarína: Prístup kognitívnej lingvistiky k semaziologickým aspektom slovotvornej motivácie. Somatická derivatológia	69
Waszakowa Krystyna: Miloša Dokulila teoria derywacji w kontekście semantyki Ronalda Langackera (wybrane aspekty)	83

II. TVOŘENÍ SLOV V SYSTÉMU JAZYKA

Jelínek Jiří: <i>Chluponoh a falonoš</i> : k otázce okazionalismů v původní a překladové fantastické literatuře	99
Kleszczowa Krystyna: Rola przymiotników w kształtowaniu słowotwórstwa rzeczowników	111
Kolářová Ivana: Desubstantivní slovesa od názvů částí těla: slovotvorné procesy a prostředky, užití ve významu základním i metaforickém	119
Martincová Olga: Dokulilovy inspirace pro českou neologii (Novotvoření a dynamika slovotvorné soustavy)	135
Panevová Jarmila: Paradigmatické a syntagmatické vztahy u vybraných slovesných adjektiv	147
Радибурская Лариса: Продуктивные способы и модели русского словообразования как проявление креативной деятельности личности	155
Sláma Jakub: Prefixálně-valenční konstrukce a jejich význam pro teorii slovotvorby .	169
Stanková Mária: Slovotvorný potenciál jazyka médií	179
Tošović Branko: Andrićeva derivacija inkvizitnosti	189

III. TVOŘENÍ SLOV VE SLOVANSKÝCH JAZYCÍCH

Аврамова Цветанка: Словообразователна и семантична структура на абстрактните съществителни с формант -(e)ств(о)//-stv(i)/-(c)tv(i) в българския и чешкия език (дискусионни въпроси)	201
Bozděchová Ivana: Jsou anglicismy v češtině státem ve státě?	213
Burkacka Iwona: Derywaty asocjacyjne w świetle polskich opisów słowotwórczych i próby ankietowej (na przykładzie nazw miesięcy)	225
Hledíková Hana: Konverze v češtině a angličtině: sémantické vztahy mezi substantivy a slovesy akce a pohybu	237
Kocková Jana: <i>Budující se dálnice</i> : Zvratná participia s pasivním významem v češtině	251
Kolářová Veronika – Mírovský Jiří: Příbuzná deverbální a deadjektivní abstraktní substantiva ve valenčním slovníku NomVallex	263
Лукашанец Елена: Деривационный потенциал концепта в статике и динамике (на материале фелинистической лексики в русскоязычной интернет-коммуникации)	275
Накова-Петрова Милена: Имена за носители на определени черти, свойства (Nomina attributiva) в старобългарския език	287
Nejedlý Petr: K tvoření starších českých deverbálních substantiv (v návaznosti na Miloše Dokulila)	297
Niševa Božana: Slovtvorná konkurence a konfrontační studium dynamiky v současné komunikaci (na českém a bulharském neologickém materiálu)	303
Nzimba Sylva: Spojování předpon se základovými slovesy při tvoření dokonavých vidových protějšků v současné češtině	317
Перчеклийски Лъчезар: Народностните и жителските имена в Цариградския превод на Библията от 1871 г.	325
Schillová Aksana: Příslovce utvořená od přídavných jmen konverzí v češtině, slovenštině, polštině, ruštině, běloruštině a ukrajinštině (korpusová studie inspirovaná koncepcí konfrontační slovtvorby Miloše Dokulila)	337
Ševčíková Magda: Slovesa s cizími kořeny ve slovtvorném systému češtiny	353
Vlahova-Angelova Maya: How <i>Radka</i> became <i>Radeya</i> : Word-formation trends in contemporary Bulgarian first names	363
Юйцинь Пань: Словообразовательные инновации в китайском и русском языках конца XX – начала XXI вв. (сравнительный аспект)	375
Образová příloha	389
Abstracts	393
Seznam zkratek	401
Literatura	403
Jmenný rejstřík	439

Česká slovtvorná koncepce v kontextu slovanské jazykovědy

Monografie věnovaná 110. výročí narození a 20. výročí úmrtí Miloše Dokulila

Dvacátá léta 21. století znamenají dvojí výročí Miloše Dokulila, autora moderní české slovtvorné koncepce a také významného představitele slovtvorby na poli mezinárodním. Obě výročí předního českého lingvisty, připadající na rok 2022 (* 5. 7. 1912, † 2. 11. 2002), si připomněla jak česká, tak i zahraniční lingvistická veřejnost.¹ Je to také cílem předkládané publikace. V mezinárodním kontextu tak chceme učinit i touto publikací. Podílejí se na ní jak lingvisté domácí, tak zahraniční, přičemž nemalou část z nich tvoří členové Komise pro slovanskou slovtvorbu při Mezinárodním komitétu slavistů. Velký autorský zájem o ni ukazuje, že Dokulilova slovtvorná koncepce, v pravém slova smyslu ve své době průkopnická, je trvale inspirativní.

Vzpomeňme zde ve stručnosti, co dodnes činí Dokulilův odborný přínos významným, ve vývoji slovtvorné teorie nepostradatelným, i jakými principy se autor řídil při vlastní vědecké práci.² Charakterizuje ho zejména důkladnost a detailnost promýšlení a propracovávání koncepce a metod synchronní analýzy slovtvorného systému (jako jednoho ze subsystémů systému jazyka). K jeho přístupu k slovtvorbě náleží snaha vidět jednotlivé jazykové jevy i jednotky v souvislostech, ve vzájemných vztazích, jakkoli složitých, nejednoznačných, proměnlivých, zásada uplatňovat funkčněstrukturní přístup, zároveň však nepřehlížet hledisko genetické a metodicky oba pohledy jasně rozlišovat. Jazykové jevy nepojímá M. Dokulil mechanicky, mnohé chápe jako přechodné, oddělované plynulými hranicemi. Jazyk se snaží zkoumat objektivně a analyzuje ho citlivě. Slovtvornou teorii buduje propracováním základních pojmů (jako onomaziologická kategorie, slovtvorný typ, slovtvorný formant, produktivita, konkurence). – Mnohé z toho, co jsme uvedli, rezonuje v této monografii.

Do prvního tematického oddílu *Teoretické a metodologické aspekty slovtvorného výzkumu – možnosti a meze* jsou zařazeny studie v obecnější rovině věnované výše zmíněné propojenosti prvků, struktur a procesů v jazyce. Rajna Dragičević se zamýšlí nad aktuálností chápání gramatických kategorií a gramatického významu u Miloše Dokulila. Jednomu z hlavních pojmů Dokulilem rozpracovaných, onomaziologickým kategoriím (a jejich onomaziologické struktuře), se věnují Martin Ološtiak a Jelena Petručina. Aljaksandr Lukašanec prismatem Dokulilovy slovtvorné teorie komentuje inovativní procesy tvoření slov ve slovanských jazycích. Aktuální nosnost Dokulilovy slovtvorné teorie pro novější přístupy a koncepce

1 U příležitosti těchto dvou výročí byla mj. nově zpracována a publikována Dokulilova bibliografie: Papcunová, J. a Kubešová, O. (2022): *Bibliografie prací Miloše Dokulila za léta 1935–2015*. Praha: Česká společnost pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia.

2 Viz též A. Jedlička: Základní práce o tvoření slov v češtině. *Naše řeč* 45, 1962, 9–10, 298–305 [on-line] <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4921>> [cit. 21.10.2023].

demonstrují na příkladu kognitivní lingvistiky Katarína Vuzňáková a Krystyna Waszakowa; ukazuje se, že již jeho teorie obsahuje impulzy pro moderní kognitivně orientovaný výzkum. Dokulilovu terminologii na vybraném příkladu analyzuje Robert Hammel.

Dokulilovskou systémovost lze vnímat jako pojitko některých pojednání v druhém oddílu *Tvoření slov v systému jazyka*; ať jde o tvoření uvnitř slovních druhů, jak činí Krystyna Kleszczowa o tvoření podstatných jmen na základě přídavných, Jarmila Panevová o slovesných adjektivech nebo Ivana Kolářová o desubstantivních slovesech, nebo o úvahy, analýzy a materiálové ilustrace v oblasti pojmenování strukturně, stylově či jinak příznakových. K této problematice se rovněž řadí příspěvek Olgy Martinové (zaměřený na typologii novotvoření v současné češtině), Marie Stankové (o jazyce médií) a Jiřího Jelínka (o okazionalismech v textech fantastické literatury) nebo studie Larisy Raciburské (o individuální slovtvorné tvořivosti v ruštině).

Dokulilova inspirace zcela přirozeně a pochopitelně provází většinu lingvistů zabývajících se slovtvorbou nejen v obecném kontextu, ale i v dílčích tématech, a projevuje se v jejich pracích přímo i nepřímo, souhlasně i polemicky. I když příspěvky pojednávají o konkrétních jevech v češtině a v jiných slovanských jazycích, jsou v nich často také řešeny zásadní teoretické otázky, které jsou úzce spjaty se slovtvornou koncepcí Miloše Dokulila. Dělení monografie do jednotlivých oddílů je tedy do jisté míry relativní. Nejrozsáhlejší oddíl monografie *Tvoření slov ve slovanských jazycích* zahrnuje texty věnované slovtvorbě v rámci jednoho jazyka i napříč jazyky (zastoupena je zde především čeština, polština, bulharština, ruština). Důsledně konfrontační zřetel uplatňuje ve své korpusové studii Aksana Schillová o tvoření příslovcí, Božana Niševa konfrontuje češtinu a bulharštinu na neologickém tvoření a zároveň poukazuje na možnosti, které Dokulilova teorie slovtvorby poskytuje při zjišťování typů slovtvorných konkurenčních situací s účastí neologismů. Češtinu a bulharštinu srovnává také Cvetanka Avramova na příkladu tvoření abstraktních substantiv. Jiný typ konfrontace představuje pohled Hany Hledíkové na procesy konverze v češtině a angličtině se zaměřením na sémantické vztahy mezi substantivy a slovesy. V obecnějším smyslu podrobuje konfrontaci slovtvorné inovační procesy a prostředky v čínštině a ruštině ve své studii Pan Yuqin. Vedle nejčastější češtiny jsou cílem a materiálem dílčích analýz zejména polština a bulharština – dvě studie v tomto oddílu monografie stojí na pomezí apelativního a propriálního tvoření: Maya Vlahova-Angelova charakterizuje tvoření současných bulharských křestních jmen a Ivona Burkacka polské názvy měsíců. M. Dokulil kladl důraz na synchronní popis a na poznání současného slovtvorného systému, přesto se však jeho teorie tvoření slov díky univerzálnosti stala inspirativní i pro práce orientované diachronně. V monografii analyzuje Petr Nejedlý materiál ze staré češtiny, Milena Nakova-Petrova a Lāčezar Perčeklijski aplikují Dokulilovu teorii při diachronně zaměřené analýze vybraných skupin jmenných pojmenování v staroslověštině a bulharštině 19. stol. Ostatní studie této části monografie se zaměřují na tvoření dílčích slovtvorných typů (Sylva Nzimba – prefixální slovesa, Jana Kocková – zvrtná participia s pasivním významem, Veronika Kolářová a Jiří Mírovský – deverbální a deadjektivní abstraktní substantiva), tvoření pojmenování ve vybraných tematických a komunikačních oblastech (Jelena Lukašanec – ruskojazyčná felinistická komunikace na internetu) nebo

v příznakových vrstvách slovní zásoby, jako např. neologická nebo přejatá slova (Magda Ševčíková – slovesa s cizími kořeny, Ivana Bozděchová – slovtvorná adaptace anglicismů v češtině a jejich potenciální vliv na domácí slovtvorbu).

Monografie tak na třech desítkách příspěvků představuje výběrově aktuální stav slovtvorného bádání včetně některých současných projektů, zaměřuje se přitom na výstupy a témata bezprostředně i zprostředkovaně inspirovaná vědeckým dílem Miloše Dokulila. Monografie se snaží doložit, jak je jeho odkaz pro slovtvornou (širě lingvistickou) teorii aktuálně obohacován a rozvíjen, nově zejména s využitím korpusových zdrojů, a zda a jak má tedy novodobá česká slovtvorná koncepte kontinuitu a vliv na další slovtvorné výzkumy. Autoři v monografii předkládají vlastní odborné názory, přístupy, úvahy i výsledky své lingvistické práce, vesměs podložené příklady ilustrujícími slovtvorný a lexikální, příp. gramatický úzus slovanských jazyků tak, jak jej zaznamenávají zejména jejich jazykové (synchronní i diachronní) korpusy. Právě především využíváním korpusového jazykového materiálu monografie naznačuje možnosti dalšího slovtvorného výzkumu jak v rovině teoretické, tak v rovině popisu konkrétních jazykových jevů a procesů. – Přejeme si, aby **Česká slovtvorná koncepte v kontextu slovanské jazykovědy** byla vnímána a přijímána jako počátek či výzva k dalšímu výzkumu a rozvoji koncepte a teorie v oblasti slovtvorby, aby se stala inspirací pro další badatelskou práci.

Všechny příspěvky prošly anonymním recenzním řízením, posuzováno bylo jejich obsahové zpracování, tematická adekvátnost tématu i vhodnost pro monografii. Za odborné posudky i všechny cenné poznámky a komentáře patří hodnotitelům naše poděkování. Zároveň děkujeme Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zejména Slovanskému ústavu AV ČR, v. v. i., za podporu při realizaci projektu vydání monografie. Do korektorské práce se s námi zapojili také Dmitrij Timofejev, Eva Šlaufová a Sandra Vlainić; i jim srdečně děkujeme. Za pomoc při zajištění fotografií patří dík Františku Štíchovi a Evě Hrachové.

Editorky